

Novim renesansam naproti

Verso nuove rinascenze

Slavnostni govor na osrednji proslavi Slovencev v Italiji ob slovenskem kulturnem prazniku nedelja, 13. februarja 2022, gledališče Verdi Gorica

Jernej Šček

Spoštovane in spoštovani, ugledni gostje in predstavniki oblasti, godci in pevci, Romjanci, prijatelji in znanci na zahodu slovenstva,

dovolite, da se uvodoma zahvalim organizatorjem za zaupanje častnega mesta, ki običajno pristaja dolgoletno zaslužnim članom naše skupnosti. Če bi bil vražast, bi se pri svojih triintridesetih nekam prijel, čakajoč na jutri. Verjemite mi, nisem peteršilje sorte. *Človeku vsakdana* je govorništvo precej potratna čast, vedoč, da gre zares drugje: dovolj je ob prvem zvoncu vstopiti v razred ali ob tistem, ki kliče k večernicam, na oznanilih odčitati seštevek krstov, pogrebov in porok. Leporečje prav rado drsi v puhlorek, če praznični simboliki ne sledi edino, kar zemeljskega šteje: kak stvarni prispevek in dosežek. In vendar priznam, da v vsaki pičici in vejici tega trenutja čutim slovesnost, ker če je res, da bo v minutah, ki mi ostajajo, nemogoče povedati vsega, je prav tako gotovo, da se na klic spodobi odgovoriti.

Zdaj pa sem tu, da nalijem čistega vina. Prvič, banalno, zaradi življenjskih razvad našega slavljenca, tistega, ki je po Stritarju Slovincem to, »kar je Angležem Shakespeare, Francozom Racine, Italijanom Dante, Nemcem Goethe, Rusom Puškin, Poljakom Mickiewicz«. Drugič, ker je naša skupnost žejna kot suha zemlja vode. In naj bi jo namočil filozof, nekdo, ki se poklicno ukvarja s prapočeli, bistvi in bivanji, podstatmi in prilastki, končnimi smotri? Z vprašanjem, od kod, kar je, prihaja in kam gre? Saj sem padel z lune, boste rekli: kaj nosi zdaj ta šmrkavec Sočo v morje! In vendar je za pravo rešitev je treba sleherni problem prijeti za roge čim bolj pri glavi, ali pri izviru, če smo že pri vodotokih. Tretjič iz slutnje, da od povabljenega nekaj pričakujete, vsaj tanko sled, nekaj med pridigo in spovedjo, kot bi smel skupnost nagovoriti in ji prisluhiniti zato, ker sem svobodnjak, predstavljam samega sebe, ne stranke, ne krovne ali prosvetne organizacije, človek, ki ni tu

zaradi kariere, temveč v izključnem imenu ljubezni do te naše zgornjejadranske zemljice. Ta ne more, ta ne sme, ta ne zna – bom jaz povedal!

Vprašajmo se, kakor se je lani pesnik Boris Pangerc na bazovski gmajni: če bi Prešeren padel med nas, kaj bi si mislil? Najbrž bi marsikaj rad videl drugače. Čemu smo se borili, bi rekel, ko vam slovenstvo polzi med prsti? Paradoksalnost naše situacije je vsem na očeh: po eni strani še nikdar boljše, demokratična republika, družba obilja, dobri medsosedski odnosi, brezmejnost, zakonska zaščita, ogranigram podjetja zamejstvo, združena Evropa, Pahor in Mattarella, Gorica in Nova Gorica 2025, obenem pa nikdar slabše: manjšinska skupnost v vrtoglavem pospešku drsi v politično in družbeno, kulturno in istovetno brezimnost.

Slovenska kultura je na obrobju državnosti politično vprašanje, to vemo vsi. Naš izziv je spravno simboliko prevesti v konkretna politična dejanja. A kaj, ko Slovenci v Italiji nismo načrtovalci, mi radi gasimo požare, če sploh. Kot bi smrtno ranjenega na urgenci zdravili s kamilico! Nam gre posamezno predobro, da bi se zavzeli za skupnostno? Saj poznate tržaška reka »Gorje, če se spremeni!« in »Noče iti slabo!« Slabo nam gre zato, ker nam gre predobro. Brez kulturnopolitične preventive smo kronično v zamudi: ne vzgajamo resnih kandidatov za občinske volitve; polovično pritiskamo na plin, da bi v slabem letu, ki nam ostaja, skovali izvedljivo in ugodno rešitev zajamčenega zastopnika v rimskem parlamentu; v slovenski šoli premalo strokovnosti in jezikovnosti, veliko lažje je uvažati gradivo za slovenščino kot tuji jezik; jezimo se nad nedvojezičnostjo javnih uprav, potem pa dvojezičnost nekritično vpeljujemo na slovenske božičnice in društvene prireditve; kitimo se z vinarsko kulturo, a kmetijstva ne razumemo, kmetstvo pa preziramo, kaj šele, da bi na svojem iztrebili pleve, požagali goščo, zasadili lopato. Na tržaškem Krasu je več divjih prašičev kot slovenskih zdravnikov in mašnikov! Kriza je, mi pa požvižgavamo, vsakdo na svoji zeleni veji, ki si jo podžaga sam.

Iz Rebulovega *Senčnega plesa* se takole oglašča ženska modrost: »Seveda je bridko, če vidiš, kako se tvoj narod topi v drugega. Ampak se vam res zdi, da je to najbridkejše? Jaz mislim, tudi ko ne bi bilo tega, bi ostajala revščina, bolezen, zavist, sovraštvo. Kaj vse bi

ostajalo, tudi brez asimilacije! Prav takšna figa bi bila. In bi se grizli za kaj drugega, če tistega ne bi bilo. Prav tako bi se grizli. Se vam ne zdi?"¹

(DUHOVNO SLOVENSTVO) Naši problemi segajo globlje od dnevne kronike, celo od same demografske zime. Številke ledenijo, ker se v osnovi ohlaja narodno občutje. Drsimo v poitalijanjenje iz brezbržnosti in udobja, iz lenuštvu in egiptovske teme. Vse, kar živi, preživi iz potrebe. Naj pojasnim z logično verigo: brez pomanjkanja ni potrebe, brez potrebe ni želje, brez želje ni napora, brez tega pa ne življenja. Raznarodujemo se po lastni izbiri oziroma neizbiri, če rečem učeno zaradi *pomanjkanja pomanjkanja*. A si kdo še želi biti Slovenec? Kulturni bris, ki smo mu priča, je odgovor oziroma neodgovor na to otročje preprosto vprašanje, kar tudi pomeni, da je slovenstvo v bistvu *duhovni problem*: za nekatere breme, pogosto zadrega, v glavnem lanski sneg, vse manj vrednota. Ne gre le za to, da smo iz mehke snovi, mehkužno se obnašamo: priimkov ne vračamo v izvorno obliko, češ: *Secchi*, to sem jaz; postavljamo spominska obeležja, pa jih ne vknjižimo, potem pa italijanski kupec reče, kaj bo ta Tigrovec ležal na moji hiši; združenje staršev se sreča z občinsko upravo, ki ni poskrbela za prevajalca – kaj šele, da bi slovensko govoreče zaposlovala –, mi pa, naj bo, ne zganjaj cirkusa, saj razumemo, gremo dalje; ne v tržaškem ne v goriškem občinskem svetu po pravilniku in statutu ni predvidena uporaba slovenskega jezika, potem pa Dipiazza upravičeno odvrne: pa kje ste bili do sedaj? Točno to, stvar priorit. Očitno se kdo ne zaveda, da je *vidno slovenstvo* vprašanje političnega preživetja! Desetletja površne naivnosti plačujemo: to je odgovor tistim, ki pravijo, da nas je premalo, kaj č'mo.

V demografskem scenariju, ki ga je nedavno predočila raziskovalka Slorija Norina Bogatec, je za preživetje očitno potrebna sprememba smeri. Nekaj góščarskega, če rečem po naše partizanskega, je v manjšinskem slovenstvu! Nekaj pohujšljivega, za prave službe nepriporočljivega, tako rekoč podtalnega ali pač nadzemnega, nekaj *svetniškega* in *misijonarskega* v tem zamejskem Burundiju. Manjšinskost bi morala pehati v podzemlje, pomlajevati in prebujati, toda ne, manjšinci spimo kot angelčki.

¹ A. Rebula, *Senčni ples*, str. 288–289. Ital. prev. *La danza delle ombre*. Prev. N. Zaghet in M. Clerici, Mladika 2015.

(JEZIK) Naš *doktor Fig* si zasluži vsaj kanček pojmovne jasnosti: *ta veseli dan* je dan slovenske kulture, ne slovenskega jezika, čeprav je res, da se prva začne pri drugem po znameniti Wittgensteinovi maksimi »Meje mojega jezika so meje mojega sveta«. Jezik je vidno znamenje skupnostne prisotnosti, a tudi in predvsem prinašalec ter prenašalec kulturnih smislov in pomenov, stopek izročila in spomina, oprimek, na katerem visi manjšinska istovetnost. Sistematično uvajanje jezikovne politike v zadnjih letih uvaja nujno varovalko v izogib razpismenjevanju, toda že sama potreba po njej, če razmišljam kantovsko, dokazuje prej omenjeno duhovno ohlajanje. Kar bi morali čutiti kot notranji imperativ, smo zapisali v pravilnik. Če ne gre drugače, če ni več družin, ki bi vzgajale k slovenski kulturi, če se šola spreminja v jezikovni tečaj, bo pač treba normirati tudi kulturnost. Po tej poti, da ne bi komu stopili na prste, se bomo pohodili sami!

(SLOVENSKI VSAKDAN) Kako bi zgedala Prešernova proslava mojih sanj? To bi bil praznik *slovenske vsakdanjosti*: razsodno kadrovanje v javni upravi; bdenje lokalnih uprav nad drugimi javnimi službami – v vseh poštnih uradih tržaške pokrajine boste našli, preverjeno, tri (!) slovensko govoreče uradnike; odvetniški biro, ki bi imel v enem žepu sodne zmage Sama Pahorja, v drugem telefonsko številko evropskega sodišča; funkcionalna strokovna služba za prijavljanje na razpise in natečaje. To bi bila prosveta z razlogom in posluhom do mladih, ki hočejo več, ker so razgledani, ambiciozni in čuječi. To bi bil dan, ko bi razumeli gonilni pomen kmetijskega podjetništva, ki je po polomu »načrtovanega« gospodarstva, ko smo zavozili vse, ker smo se postavljali z razkošnim bliščem, namesto da bi kakovostno, dolgoročno in trajnostno vlagali v samooskrbnost, naš glavni adut. V zemlji je naša moč. Tako pa finančni odvisnosti sledi politična, mi pa kar čakamo in čakamo na redno financiranje in na račune za ogrevanje Narodnega doma. To bi bil dan, ko bi našemu zaposlitvenemu sistemu vrnili odgovornost, dostojanstvo in prestiž ter ščepec lojalnosti do delodajalca. Pojav *poklicnega slovenstva* je greh. Koliko poklicnikov, tudi predstavniških, ni pripravljenih zapeti najosnovnejšega: »Slovenec sem! Slovenec sem! Tako je mati d'jala«. Edino, kar jih veže z Ipavčevo himno, je plačilni list. Zbogom, orožje? To bi bil nazadnje praznik demokratizacije v skupnosti, ki je mojstrovina »tehničnih« vlad, potem pa se čudimo nad otopelostjo civilne družbe in osipom volivstva.

(NADSTRANKARSKI SMOTER) Prišel je čas za čiste račune: kaj je na prvem mestu, stranka ali slovenstvo? Če bi med obema vojnama izbrali tako, kot očitno danes, nas zdaj ne bi bilo tukaj. V grozečih časih smo uvideli, da je narodna kultura zvezda severnica vsakršne manjšinske politike. Zdaj pa mi recite, da so bili primorski čedermaci in antifašisti nacionalisti. Bistvo našega političnega delovanja v končnem smotru in smislu ostaja nadstrankarsko. Če te predpostavke nismo pripravljeni sprejeti, so posamezni poskusi zaman, prihodnost pa postane mučno prelaganje neizbežnega. Naj za vsak slučaj pomirim duhove: nadstrankarsko ne pomeni nepolitično. Gre za spravno, dialoško in kompromisno sodelovanje različnih političnih opcij na ključnih programskih točkah z enim skupnim in prioritarnim vodilom – preživetjem narodne skupnosti. Nov *zgodovinski kompromis* potrebujemo. To ni filozofska utopija, temveč nuja manjšinske usode, ki si ne more privoščiti dodatne izgube človeških moči. Ko bomo potem zasedli mesto, ki nam pripada, enega od šeststotih, recimo, pa lahko naprej tolčemo vsak po svoje, kakor doslej. Kdor misli, da zmore sam, brez Rima in Ljubljane, se gladko moti.

(ZMOTE DVOJEZIČNOSTI) Občutek imam, da postajata slovenščina in dvojezičnost mnogim v odvečno breme. Takšna dvojezičnost je drugo ime za slovensko govoreče italijanstvo, ki misli italijansko in prevaja slovensko – joj, groza, aplavz! Dovolj je že bežno podrsati po facebook zidovih. Slovenske objave so redke kot žafran. V glavnem slovenščina na drugem mestu, nujno zlo, spakedrana in zmečkana na dno. Povsod drugje bi takšne pomisli pomenile nedopusten vdor v zasebnost, kot bi vam pravil, kaj in kako za vašim zapečkom; v primeru manjšinske skupnosti, tega milnega mehurčka na robu oceana, pa je problem obratno sorazmeren: zasebne izbire razkopavajo skupno in puščajo javne posledice. Za primer dobre prakse je dovolj pokukati čez Miljski hrib, kjer so Italijani doma toliko, kolikor smo mi na Tržaškem, Goriškem in Videmskem. Svoje zahtevajo in dosežejo, kar jim pritiče. V Slovenski Istri je vidna dvojezičnost vrednota za vse, ne le za Italijane: če je ne izvajaš, te oglibijo! Strokovne komisije za področje toponomastike od Kopra do Pirana postavljajo table z nekdanjim italijanskim poimenovanjem ulic in trgov, pa ne le glavnih, tudi prečnih in zaprtih, na pobudo večinske skupnosti. Puščavski privid na prostoru avtohtone naseljenosti slovenske skupnosti v FJK, kjer je slovenski jezik vrednota le za

nekatero, če sem iskren, za manjšino v manjšini. Dodano vrednost dvojezičnosti so prej kot kulturniki in politiki razumeli trgovci: na Korzu boš prej dobil službo v trgovini, če znaš pomoljati po slovansko. Vse lepo in prav, a je to dovolj: na Korzu prodati modrčke in kopalke?

Kakšna je prednost, kakšna je izbira, kakšna vrednota, če si naroden v dva jezika, a lahko uporabljaš le enega – tujega? Takšna enosmerna dvojezičnost, samo za nekatero, je druga beseda za potujčevalno prilagajanje večinstvu. Če mene vprašate, je popolna dvojezičnost ravno nasprotje: pravica do javne uporabe lastnega jezika na svoji zemlji s tem, da te drugi sprejme in razume. Trenutno smo na drugi valovni dolžini: dogaja se podvojezičenje nedvojezičnih območij, denimo tu, čez mejo, na goriškem in slovenskem Krasu, kjer italijanska skupnost ni avtohtono naseljena, kar tako, iz praktičnih razlogov. Še primer iz goriških cerkva, kjer se, kolikor sem bral, od slovenskih župnikov zahteva slovensko-italijansko-furlansko bogoslužje. Trojezičnost, bravo mi! A vprašanje se, kajpak retorično, zastavlja samo: se enako zahteva od italijanskih duhovnikov? A je pri italijanski maši na Travniku tudi slovenščina? Takšne pravice nas pribijajo na križ.

(DOBER DAN) Naj namignem, kako sam rešujem te vesoljne probleme. Na svojih dnevnih sprehodih dosledno, mirno in na glas mimoidočega pozdravim z »dober dan« in glej, zgodi se čudež: Slovenci začnejo rasti iz zemlje kot gobe po dežju! Slovenci Slovenci, zamejci, predmejci, prijatelji Slovencev, slovensko govoreči Italijani, ni važno. Doma se pozdravi »dober dan«. Če smo pošteni, moramo počistiti pred svojim pragom, kazalec obrniti k sebi, vnovič zagnati pogonski mehanizem slovenske kulture, sicer ne bo ostalo nič, kar bi lahko drugega naučili. Današnja mladina se skladb, kot so *Rajske strune* in *Počivaj jezero v tihoti*, uči na pevskih vajah, si mislite! Mladi vse manj prinašajo od doma, zato je očitno potrebno novo *narodnokulturno opismenjevanje*, nekakšno *razsvetljeno čitalništvo*. Abece: maturantski izlet, nedeljski potep po domovini od Drežnice do Visokega, koledovanja in ljudske pesmi, Vodopivčeve cerkvene pesmarice, Pečina pod Kalom, jama Mitrej, Alasia da Sommaripa, Brestovec in Debela griža, Tone Kralj, Trinko in Jelinčič, *slovenski venec* nad zalivom in furlansko nižino, okrašen s širjavami in globočavami večnih človeških vprašanj. To bi bila Prešernova, kot se šika, *dominsvetovstvo* za nove čase!

(SLOVENSKA RENESANSA) S srcem v rokah in glavo na mestu sem se poskušal dotakniti stvarnih problemov našega človeka, ki čakajo na skupne rešitve, za *sonaravni razvoj* prijateljskih – ne hlapčevskih – sosedskih odnosov, v evropskem duhu Prešernove *sedme*, ki zdaj po zaslugi profesorja Mirana Košute tako lepo odzvanja tudi v italijanščini: »da rojak, / prost bo vsak, / ne vrag, le sosed bo mejak!« »ciascuno avrà / la libertà / e il suo vicino amerà!«²

Naj sklenem pregovorno. Sovaščan iz Slivnega pri Trstu me je spomnil na kmečko modrost: samo tepec od kože pričakuje, da bo stražila ohrovt, če rečem po domače, *vrzoto!* O istovetnosti omenjenega dvoroga zdaj ne bi, naj namignem le, da je politično in narodno brezbarven. Za dragoceno zelenjavnico, ki se ji reče slovenska kultura, se najbolj trajna zasaditev začne pred domačim predpražnikom. Vsakdo lahko po svojih močeh doprinese svoj košček njenemu rastišču. Gremo torej, nazak k zemlji, novim renesansam naproti.

2 F. Prešeren, *Poesie*. Prev. Miran Košuta. ZTT-EST 2020, str. 352–355.